

Diskurs koherent mətn kimi**Aysel Səfərova***Odlar Yurdu Universitetinin doktorantı***E-mail:** dilchilik2001@gmail.com**Rəyçilər:** filol.ü.e.d., prof. F.F. Cahangirov,
filol.ü.f.d., dos. A.X. Ramazanova**Açar sözlər:** diskurs, metafor, metaforlaşma, diskursun nəzəri əsasları, işgüzar diskurs**Ключевые слова:** дискурс, метафора, метафоризация, теоретические основы дискурса, деловой дискурс**Key words:** discourse, metaphor, metaphorization, theoretical bases of discourse, business discourse

Koherentlik mətnin məntiqi-semantik bütövlüyünü təmin edən vasitələrdən biridir. Koherentlik mətnin bütövlüyünü şərtləndirir. Məndəki diskursların formalaşmasında koherentliyin mühüm rolu vardır. M.A.Kobrin yazır ki, koherentlik dialoq diskursları üçün daha çox xarakterikdir. Kompleks koherentlik mətnin relevant əlamətini şərh edir, dialoqlardakı diskursun qrammatik, leksik, prosodik (yaxud məntiqi-semantik və kommunikativ bütövlüyünü yaradır (14, s. 16)

Mətn dilçiliyində koherentliyin spesifik konseptual əlamətləri vardır. Daha doğrusu, həmin əlamətlərə əsaslanmaqla mətnə işarələr sistemi kimi baxılır.

Müasir dilçilik artıq öz tədqiqatlarında ümumi antroposentrik istiqamətləri hədəfə çevirərək dildə “insan amili”ni qabardır, dilin üslublarında (bədi, publisistik və s.) insanın ağı, şüuru, təfəkkürü, mənəvi-praktik fəaliyyəti və s. əsas götürülür. İnsan amilinin rolu dilçilikdə yeni istiqamətlərin-kommunikativ linqvistikanın və koqnitiv semantikanın meydana gəlməsini təmin edir. Dil və onun işarələr sistemi kommunikativ bir fəaliyyət kimi, “dünyanın mənzərə”si kimi öyrənilməyə başlanılır. Məhz tədqiqat işində ingilis və Azərbaycan dillərinin diskurs materialları əsasında həmin işarələr sistemində bir hadisə — metaforlaşma hadisəsi, bu hadisəsinin mahiyyəti, tipologiyası və linqvistik-koqnitiv əsasları öyrənilir. Metaforik mənaların, obrazların formalaşması prosesi koqnitiv aspektdə müəyyənləşdirilir. Y.S.Stepanova yazır ki, “metafor dilin fundamental vasitəsidir, dilin oppozisiya elementidir” (16, s. 229).

Metaforlaşmış fikir-obraz blokuna metafor, müqayisə, metaforik epitetlər və s. daxildir. Daha geniş dairədə canlı metaforlar, metonimiyalar, sinekdoxalar (istiarələr), simvollar (semiotik işarələr), müqayisə və təşbehlər, oksimoronlar və s. əsasında həmin bədi hadisənin linqvo-kulturoloji əsasları tədqiq edilir. Geniş məna sferalarının yaratdığı söz, termin və ifadə modelləri nəzərdən keçirilir. Ayrı-ayrı tropların həmin prosesdə və bədi kontekstdə təkamülü izlənilir, funksiyaları təhlil olunur. Metaforlaşmanın funksional aspektləri (təsvir funksiyası, koqnitiv funksiya, mətnyaratıcı funksiya, praqmatik funksiya, mədəni funksiya və s.) araşdırılır. Metaforlaşmanın diskursda formaları və tipləri, müxtəlif üslublar sistemində metaforlaşma hadisəsinin təzahür formaları və s. tədqiq olunur.

Diskursiv təhlil əsasında iki müxtəlif sistemli dillərdə metaforlaşmanın aşağıdakı funksiyaları müəyyənləşdirilir: 1) terminyaratma funksiyası; 2) mətnyaratma funksiyası.

Diskursiv təhlil kommunikasiya prosesində kifayət qədər müxtəlif metaforların əmələ

gəlməsini aydınlaşdırmağa imkan yaradır. Diskursun əks etdirdiyi hadisənin məzmun və mahiyyəti və təfəkkür təcrübə olaraq metafor növləri ilə tənzimlənən insan davranışına işarələr vasitəsi ilə təsir edir, bu isə çox subyektiv faktorlarla müşayiət olunur. Nəticədə koqnitiv blokda fərdi, psixoloji əlamətlərdən asılı olaraq metaforlar konseptuallaşır, yəni təsəvvür olunur.

Bədii diskursda metaforlaşmanın spesifik linqvistik və obrazlılıq əsasları mövcuddur. Bədii mühitdə metaforlaşma prosesi diskursiv səciyyəyə daşıyan, cümlə və mətnlə əlaqədar olan hadisədir. Adi, normativ cümlələrdən fərqli olaraq, belə cümlələrdə sintaktik biçim metaforlaşdıqda sintaktik qəlib yeniləşir, ifadə tərzində metaforikləşmə vasitələrinin gücü artmış olur.

Diskursda metaforlaşma prosesinin tədqiqi kontekstual metafor nəzəriyyəsinin uğurunu, nailiyyətini göstərir. Diskurs daxilində metaforlaşma prosesinə belə yanaşma nəticəsində metafor mürəkkəb-verbal-obraz kompleksi kimi baxılır, bu zaman belə suallar meydana çıxır: “diskursda obraz sistemi haradadır, yeni sahə anlayışları harada meydana gəlir?” Tədqiqatın gedişində bu mühüm sualların cavabı verilir.

Metaforlaşma prosesinin diskursiv təhlili mətn içərisində aparılır. İngilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında metaforlaşmanın diskursiv təhlili bir daha sübut edir ki, dil sistemində metaforların yaranması, düşüncə hadisəsidir, insan şüurunun əşya və hadisələr arasındakı qarşılıqlı məntiqi əlaqələri dərk olunması ilə birbaşa bağlıdır.

Metaforlaşma prosesində epitetlər xüsusilə seçilir. Epitetlər mətnə modallığın əsas göstəricilərindən biri kimi işlədilir. Cümlədən fərqli olaraq mətnə eyni bir obyektə aid olan epitetlər-bədii təyinlər diskursun müxtəlif vahidlərində paylana bilər. Məs.: “Bu fikir bir an içində cavan oğlanı utandırır, qıpqırmızı qızartdı. Muncuq-muncuq tər damçaları onun alnını bürüdü. Buna görə də oğlan dayandı, cib yaylığı ilə *tunc rəngli əsmər üzünü* sildi. O, pərtliyini gizlətməyə çalışdı” (Cek London. Martin İden (roman). Bakı: Şərq-Qərb, 2009, s. 15)

“The world is a fine place and worth the fighting for I hate very much to leave it. And you had a lot of luck, he told himself, to have had such a good life” (E.Hemingway). Dünya gözəl yerdir və onun uğrunda mübarizə aparmağa dəyər. Buna görə də mən onu təbrik etmək heç istəmirəm. Və sənin bəxtin gətirib ki, belə *yaxşı həyat* sürürsən, o, öz-özünə dedi. Müqayisə-qarşılaşdırma metaforlaşmanın mühüm növlərindən biridir. Mətnə müqayisə vasitəsi diskursiv məkanda obrazlılığı formalaşdırır. Məs.: “Birdən-birə ona elə gəldi ki, bu saat masanın üstündəki kitablara toxunacaq, buna görə də *ürküdülmüş at kimi* geri sıçradı və az qaldı royalın qabağındakı kətli aşırınsın” (Cek London. Martin İden (roman). Bakı: Şərq-Qərb, 2009, s. 15)

Bəzən diskursda epitetlə müqayisə çulğalaşaraq metaforlaşma hadisəsini yaradır. Məs.: “Onun həssaslığı daha da şiddətlənmiş, pərtliyi isə həddini aşmışdı. Buna görə də Arturun məktubun üstündən ona dikilən *oğrun baxışları oğlanı bir bıçaq zərbəsi kimi* yaraladı” (Cek London. Martin İden, s. 16).

Diskursda “*oğrun baxışları*” epiteti və “*oğlanı bir bıçaq zərbəsi kimi*” müqayisəsi bir yerdə istifadə olunmuşdur.

Və yaxud: Əvvəl o, məni açmadı, amma sonra gördüm ki, *qızıl kimi adamdır* (Anar. Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı, 2003, s. 34)

All through this war we have suffered from a lack of discipline and from the disobeying of orders and I will wait a while still for the Ingles. But if he does not come I must go in spite of all orders for I have a repot to make now, and I have much to do in these days, and to freeze

here is an exaggeration and without utility. (E.Hemingvay). Bütün bu mübarizə boyunca biz intizamsızlıqdan və əmrlərə tabe olmamaqdan zərər çəkmişik və mən bir qədər ingilisləri gözləyəcəyəm. Lakin o, tezliklə gəlməsə, mən bütün əmrlərə baxmayaraq, getməliyəm, çünki indi məruzə hazırlamalıyam və bu günlər mənim çoxlu həll etməli işlərim var və burada qalmaq tamamilə artıqdır və heç bir faydası yoxdur. Bu mətndə “but” bağlayıcısının iştirakı ilə diskurs formalaşmışdır.

Bədii əsərdə əsas məzmun xətti ardıcılığa malikdir. Eyni qaydada, təsvir edilən obyekt və subyektlərə münasibətin tam aşkar olunması da ardıcıl proses ola bilər. Diskurs elementlərinin birində müəllifin obyektə münasibətinin bir cəhəti, başqa vahiddə isə digər cəhəti şərh edilir. Bəzi hallarda, müəllif mətnin bir vahidində obyektə münasibətini hərtərəfli açır. Müəllifin obyektə və ya subyektə münasibətinin mətnin tam bitməməsi halında formalaşması, bədii əsərdə müəyyən məzmun daşıyır.

Məsələn, yazıcının obyektə (“divardan asılmış lövhə”yə) münasibətini əks etdirən diskurs: “Yağlı boya ilə çəkilmiş, divardan asılı lövhə onun nəzərini cəlb etdi. Böyük və qüdrətli bir dalğa sahiləki qayaya çırpılıb parçalanırdı”. (bu münasibətin bir cəhəti). İkinci bir cəhət - diskurs elementinin digərində: “Göyün üzünü aşağı enmiş qara buludlar bürümüşdü, qürub edən günəşin şəfəqlərinə boyanmış, şahə qalxan dalğalar üzərində kiçik bir yelkənli gəmi vardı. Gəminin bir yanı elə əyilmişdi ki, bütün göyertəsi aşkar görünürdü. Bu mənzərə çox gözəldi — gözəllik isə cavan oğlanı yenilməz bir qüvvə ilə çəkib öz ağışına alırdı”. (Cek London. Martin İden, s. 17).

Bu diskursun adını “Lövhə” qoymaq olar.

Bu cür mətnlərdə diskurs vahidlərinin miqdarı artdıqca həm məkan, həm də zamanla əlaqədar informasiyalar genişləndirilir. Genişlənmə həm faktual, həm də konseptual informasiya sayəsində əldə edilir.

Əlbəttə, dil vahidlərinin hər birinin informasiya yükü vardır. İnformasiya müəyyənlik dərəcəsi ilə xarakterizə olunur. Dil işarələrinin çoxluğu və qanunauyğun birləşməsi informasiyanın müəyyənlik dərəcəsini artırır. Mətnə həm dil, həm də nitq faktı kimi yanaşan akad. K.M. Abdullayevin fikri burada yerinə düşür: “İnformasiya bütövlükdə cümlədə yox, cümlələr birliyində, yəni, məhz mətndə özünü göstərir. Məhz cümlələr birliyi nitq fəaliyyəti üçün əsas olan informasiya sığınacağına çevrilə bilər” (17, s. 245)

Mətndə ünsiyyət zamanı ötürülən 3 informasiya tipindən (koqnitiv, dil və kommunikativ) danışan A.Məmmədovun fikrincə, mətn kommunikativ vahid kimi müəyyən koqnitiv informasiyaya malikdir və həmin informasiyanın mətn qəbul edilməsinə ötürülməsi mətnin funksiyasına aiddir. Koqnitiv informasiya-insanın psixi fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuş və işarə sistemləri ilə sosial şəkildə ifadə olunmuş dünya haqqında biliyidir. Dil informasiyası-dünya haqqında dil vahidlərindəki informasiyadır. Kommunikativ informasiya isə mətndə ifadə olunmuş müəllif fikri barədə informasiyadır» (18, s. 5, 9)

Mətn qurulduqca informasiya çoxalır, mənadan məzmunla doğru istiqamət alır. İ.R.Qalperin mətndəki informasiyanın (məsələn, rəssamlıq barədəki təsəvvürlər) 3 növünü göstərir: 1) faktual, 2) konseptual, 3) mətnaltı.

Yuxarıda qeyd olunan «Lövhə» mətnindəki faktual informasiya faktlar, hadisələr, proseslər barədə məlumatları özündə birləşdirir.

“Lövhə” mətnindəki konseptual hadisə və proseslər, onların iştirakçılarına müəllifin münasibətini ifadə edir. (Onun rəssamlıq haqqında heç bir təsəvvürü yoxdur).

“Lövhə” mətnindəki mətnaltı informasiya assosiativ və konnotativ mənələrdən irəli gəlir. Bu mənəni modal gerçəklik yerinə yetirir: Doğrudur, bu oğlan mağazaların vitrinlərində yağlı

boya ilə çəkilməmiş lövhələr görmüşdü, lakin vitrinin şüşəsi həmin lövhələrə diqqətlə baxmağa imkan verməmişdi (Cek London. Martin İden, s. 17).

Diskursun bir növü “universal diskurs”dur. Y.Nayda araşdırmalarında 8 “universal diskurs”u ön plana çəkir. Həmin diskurslar aşağıdakıları əhatə edir:

1) mətnin başlanğıcının və sonunun nişanlanmasının müxtəlif üsulları. Həmin üsullardan biri “lövhə” söz-işarəsidir. Bu söz mətn-diskursun başlanğıcında da, sonunda da nişanlama məqsədi ilə işlənmiş, mətni struktur-semantik və məntiqi-semantik cəhətdən qapaya bilmişdir; 2) əlaqəli mətnin daxili keçidlərinin nişanlama üsulları; 3) temporal əlaqələr; 4) məkan əlaqələri; 5) məntiqi əlaqələr; 6) diskurs iştirakçılarının identifikasiyası; 7) müxtəlif elementlərin, diqqətin onların üzərinə cəmləşdirilməsi üçün ayrılması; 8) müəllifin, yaxud onun mövqeyinin əsərdə duyulması.

Həmin universal diskursların bir qismini mətndən asanlıqla seçmək mümkündür.

Surət və obrazın adının şəxs əvəzliyi ilə göstərilməsi: “Lövhə” mətnindən: *O, (yəni cavan oğlan) öz yöndəmsiz yerişini unudu və lövhənin lap yanına gəldi. O, indi rənglərin qarşısından ibarət cızma-qaraya çevrilən şeyə təəccüblə baxırdı (mətn-diskursda “o” şəxs əvəzliyi bir neçə dəfə təkrar edilir və adı bilinməyən “cavan oğlan” adının yerinə işlənir). Yazıçı mətn hissələri arasındakı əlaqəni digər vasitələrlə də yarada bilir. Personajın adı əvəzinə onun bəzindəki məlum informasiyadan istifadə edir. Məs.: “cavan oğlan”. Digər diskursa nəzər salaq: *Qumru-Qədrin arvadı*. (Mir Cəlal. Dirilən adam. Roman. Seçilmiş əsərləri. I cild, Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1957). Nişanlanma əslində koheziya vasitəsilə aşkar olur. Koheziya mətnin tərkib hissələri arasında rabitədir.*

Diskurslardan ən mürəkkəbi müəllifin iştirakı ilə bağlıdır.

Bədii ədəbiyyatda qıç haqqında yazanların bəziləri onu şəxsləndiriblər. Lakin onun *öpmək* xasiyyətinə Əli Kərim ilk dəfə bir şair kimi diqqət yetirib:

Külək qarı püskürür...
Yerdən göyə qar yağır.

Qışın öpüşü kimi
Şaxta yapışır üzə (“Əllər” şeirindən)

Burada “şaxta” təsəvvürdə hərərətli öpüş, “soyuq öpüş” kimi qalır.

Metaforlaşma prosesi elmi linqvistik, elmi-kütləvi diskurslarda da çox müşahidə olunur. Z.Aleksandrova yazır ki, metaforlaşma elmi diskursda bir problemdir. Metaforlar elmi anlayışların spesifikasiyasını müəyyənləşdirir, terminologiyada mühüm rol oynayır, elmi nitqi zənginləşdirir, alimin fikirlərinin açılmasında, yaxşı dərk edilməsində geniş istifadə olunur (19).

Linqvistik diskursun (elmi) metaforik modelləri kommunikativ-koqnitiv məkanda gerçəkləşir. Elmi diskurslarda spesifik metaforik modellər (linqvistik mətnlər) bir qayda olaraq formalaşır. Elmi diskursda metaforlaşma bir problemə çevrilir. Belə ki, metafor geniş şəkildə elmi anlayışların spesifik xüsusiyyətlərini təyin edir. Əlbəttə, elmi anlayışların spesifikasiyasının açılmasında terminologiya mühüm rol oynayır, metaforik vahidlər elmi nitqi zənginləşdirir. Metaforlar koqnitiv resurs (ehtiyat) kimi mətndə (geniş mənada diskursda) çıxış edir. Metafor unikal anlaşılma (dərk olunma) mexanizmi kimi özünü göstərir. Linqvistik mətnlərdə (geniş mənada diskurslarda) metaforlaşma funksionallaşır.

Linqvistik diskurslarda bəzən elmi mətnlərin dil əlamətləri bədii nitqə nüfuz edir. Tələb odur ki, elmi informativlik bədiiliyin emosionallıq işığını söndürməsin. Ümumiyyətlə, bir sıra yazıçılar mətndə diskurs həcmində nə demək olduğunu bilir. Məs.: “Amma İsfəndiyar kişi evə tələsmirdi. Dəmirçixananın böyründən axan arxın üstünə ayaq körpüsü əvəzinə qoyulmuş

dəmir borunun oyuğundan konserv qutusunda araba yağı ilə əski parçasını götürüb, qara xrom çəkmələrini yaxşı-yaxşı silib parıldadır, torpaqla və otları sürtə-sürtə əllərinin his-pasını yuyur, həmişə köynəyinin döş cibində gəzdirdiyi daraqla saqqalının altını, üstünü darayıb sıgallayır, qurum və kömür qoxuyan papağını çırpıb başına qoyur, gödəkçəsi çiyində, təsbehi əlində, zərif, nurani sifətinə nisbətən bir az kobudtaraq, tökmərək bədəni şax tutub, ağır, yorğun addımlarla kəndin ortasına, idarənin qabağına yollanırdı” (İ.Hüseynov. Saz. Povest. Bakı: Azər nəşr, 1987, s. 34). Bu diskursda aydın portret yaranır, bədii lövhənin aydın və əlvan rəngləri bir baxımla görünür. Lövhənin görünüşündə və dərk edilməsində qaranlıq bir şey yoxdursa, deməli, diskurs öz bədii işini gərəyincə yerinə yetirib. Deməli, hər bir diskursun həcmi və konteksti var, diskursu təşkil edən cümlələrin öz fikir yükü, öz bədii-üslubi çəkisi var. Buradakı söz-ifadə işarələrlə obrazın sosial mənsubiyyəti, ziyalılıq və ya qeyri-ziyalılığı zahirdən də görünür. Hər bir diskursda müvafiq, məxsusi üslubi təzahürlər də olur.

Linqvistik diskurslarda metaforik modellər, əsasən, aşağıdakı ifadələr üzərində qurulur: “dilə obrazı”, “mədəniyyətin dili”, “çoxobrazlı metaforik baza”, “dilə obyekt”, “dilə mexanizmi”, “dil oyunu”, “dilə dinamik strukturu”, “dil-axan konqlomerat”, “dil-yaradıcı fəaliyyət”, “verbal kommunikasiya”, “dil orqanizmi”, “dilə daxili forması”, “sözün daxili forması” və s.

Diskursda metaforik ifadələrə baxaq: “Söz ustalarının əsl dil yaradıcılığı isə leksik-frazeoloji məzmununda olur. Ancaq bu yaradıcılıq anlayışını üyüdüb-tökmək, bol-bol məhsul əldə etmək kimi qavramaq düz deyil. Dil yaradıcılığına belə sürəklilik zərərli-dir-dil korlanır, artıq şeylə yüklənir. Sonra təzə iş açılır — bir də gərək təzədən dil bunlardan təmizlənsin; dil təbii görünməyən heç nəyi qəbul etmir, o, dərya kimidir — çirkəbi sahilə atır. Bir yazıçı, bir şair bütün ömrü boyu 3-5 münasib söz hazırlaya bilsə, o, xalq dilinin boynuna böyük minnət qoymuş olar — bu, əvəzsiz xidmətdir, dəyəri heç nə ilə ölçülməyən böyük işdir. Şübhəsiz, yazıçı-şairin dil yaradıcılığı ilə bağlı ən çox əl-qol açdığı yer frazeoloji sahədir” (20, s. 6)

Metaforlaşma siyasi publisistik diskursda da məhsuldar istifadə olunur. Publisistik diskurslarda həyatda baş verən hadisələrin ancaq sadalama yolu ilə deyil, həm də bədii, ehtiraslı və obrazlı tərzdə, özü də lakonik ifadə olunmasında metaforlaşma xüsusi rola malikdir. Məsələn, radio dilinin bütün gözəlliyi, emosiyaların ifadəsi verbal (sözlü) vasitələrlə çatdırılır ki, burada başlıca güc metaforik fiqurlardır. Məs.: “Salam, istəkli dinləyicilər. ...*isti hərərətini, hənirtisini və çaparaq gəlişini böyük ümidlə qarşılayırıq. Yazın ilıq nəfəsini, mehini ciyər dolu uduruq və insanların hamısına xas olan bir inamla bu baharın, bu ilin daha səbatlı və daha çox bolluq gətirəcəyini tez-tez təkrar edirik*” (“Bahar gəlir” verilişindən)

Metafor koqnitiv əməliyyatlara təkan verir, bu, xüsusilə siyasi və media diskurslarda daha çox özünü göstərir. G.Lakoffun fikrincə, metaforlaşma yalnız bədii üsluba aid deyil, həmçinin metaforlaşmış ifadələrdən siyasi diskurslarda da istifadə olunur (21, 388 s.). Beləliklə, diskursiv təhlil ekstralingvistik amilləri aydınlaşdırmağa, onu yerbəyer etməyə kömək edir. Situasiyanın təsviri mətnə aydınlıq gətirir. Əlbəttə, metaforlaşma prosesini, onun yaranmasını, əhəmiyyətini öyrənmək üçün diskursiv təhlilə müraciət etmək hər zaman lazımdır. Bu cür təhlil ünsiyyət prosesində kifayət qədər müxtəlif və rəngarəng metaforların yaranma səbəblərini aydınlaşdırmağa imkan verir. Diskursun əks etdirdiyi hadisənin mahiyyəti və düşünmə praktik olaraq metafor ilə tənzimlənən insan davranışına işarələr vasitəsi ilə təsir edir, bu isə çox subyektiv amillərlə müşayiət olunur. Nəticədə koqnitiv bloklarda fərdi, psixoloji cəhətlərdən asılı olaraq metaforlar konseptuallaşır. Diskursda metaforlaşmanın bir sıra səviyyələri mövcuddur: daxili səviyyə, əsas səviyyə və nüvə səviyyə. Diskursun nüvə səviyyəsində məhsuldar metaforik modellər (metaforanın dərəcələri — aşağı, orta, yuxarı

dərəcələr) formalaşır.

Nəhayət, tədqiqatda əsas diqqət, evristik əlaməti ilə müxtəlif müstəvilərdə təfəkkür mexanizmi kimi insanı axtarışa, yaradıcılığa təhrik edən, motivasiya yaradan və idrak fəallığının müsbət nəticəsi olan anlama prosesinə səbəb olan metaforik ifadələrin (müxtəlif diskurslarda) daha yaxşı başa düşülməsi yönündə inkişaf edən konseptual və koqnitiv metafor nəzəriyyələrinin təkmilləşməsinə istiqamətlənməlidir. Metaforikləşmə daima obrazlılığa meyl göstərən insan təfəkkürünün malıdır, dilin kateqoriyalarından biridir. Metaforikləşmə nəticəsində sözün keçid mənaları, leksik əhatəsi təyin olunur. Sözləri müxtəlif şəkildə mənalandırma halları obyektiv aləmin bu və ya digər hadisəsinə, obrazların xarakterinə, düşüncə və təfəkkür tərzinə uyğun tarazlaşır. Məs: “yalançı dünya”.

Tədqiqat göstərir ki, metaforlaşma hadisəsinin dildəki rolu diskursla bağlı da meydana çıxır. Mövzunun aktuallığını şərtləndirən bir sıra səbəblər mövcuddur. Metaforikləşmə hadisəsinin diskurs və diskurs vahidləri səviyyəsində öyrənilməsi mətnin informativlik, koheziya, koherentlik, implikativlik, eksplikativlik, integrativlik və modallıq əlamətlərinin nəzərə alınmasının lazımlılığını sübut edir.

Fərdi-müəllif metaforları diskurslarda invariant quruluşu, semantik, psixoloji, etnososial-mədəni, estetik və pragmatik amilləri üzə çıxarır. Bu hadisənin diskurs aspektində tədqiqi bədii əsərin ideya-estetik məzmununun açılmasında spesifik rola malikdir. Tədqiqat göstərir ki, metaforlaşma bir proses kimi diskursiv xarakterə malikdir. Nitq metaforaları elmi sferada aktiv çıxış edir.

Metaforlaşmanın diskursiv təhlili bir daha sübut edir ki, dil sistemində metaforların meydana gəlməsi, öncə, düşüncə hadisəsidir, dərkətmənin predmet və hadisələr arasındakı qarşılıqlı məntiqi əlaqələri anlaması ilə əlaqədardır.

Məqalənin aktuallığı. Diskursdan söhbət gedərkən onun koherent mətn olduğu göstərilir. Yəni diskurs hər cür mətn ola bilməz. Qeyd etdiyimiz kimi, diskurs koherent mətndir. Koherentlik mətnin xüsusiyyətidir. Koherentlik mətnin onu təşkil edən cümlələrinin məntiqi-semantik, qrammatik, hər şeydən əvvəl sintaktik və üslubi nisbət və qarşılıqlı asılılıq olan bütövlüyü kimi başa düşülür, koherentlik koheziyanın məntiqi-semantik, sintaktik və üslubi növlərinin qarşılıqlı təsirinin nəticəsidir. Bu baxımdan koherentliyin öyrənilməsi dilçiliyin hər zaman aktuallığı ilə fərqlənən problemlərindən olmuşdur.

Məqalənin elmi yeniliyi. Dilçilikdə mətnin onu təşkil edən cümlələrinin məntiqi-semantik, qrammatik, hər şeydən əvvəl sintaktik və üslubi nisbət və qarşılıqlı asılılıq olan bütövlüyü kimi başa düşülən koherentliyin yuxarıda sadaladığımız aspektlərdən öyrənilməsi yeni və aktuallığı cəlb edən məsələlərdəndir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən bakalavr və magistr pilləsində təhsil alan tələbələr, dilçiliyin aktual problemləri ilə məşğul olanlar həm nəzəri, həm də praktik baxımdan faydalana bilər.

Ədəbiyyat

1. Kamal Abdulla. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı, 2016.
2. Hacıyev T. Şeirimiz, nəsrimiz, ədəbi dilimiz. Bakı: Yazıçı, 1990.
3. Məmmədov A. Mətn yaranmasında formal əlaqə vasitələrinin sistemi. Bakı: Elm, 2001.
4. Занина М.А. Метафоризация в научно-популярном дискурсе. Журнал. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9. Вып.3, Филология. Востоковедение. Журналистика, 2012.

5. Кобрин М.А. Когерентные характеристики диалогического текста: Автореф. дис. ...канд.филол.наук. Пятигорск, 1985.
6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М.Джонсон // Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990.
7. Москальская О.И. Грамматика текста. М.: Высш. школа, 1981.
8. Степанова Ю.С. В техмерном пространстве языке. М., 1985.

А. Сафарова

Дискурс как когерентный текст

Резюме

В статье рассматриваются существующие исследования о дискурсе и объясняется этим произведением. Затем рассматриваются понятия терминов «дискурс» и «метафора», «метафоризация». Просматривается процесс метафоризации и его факторы формализации в дискурсах ссылаясь на художественные, публицистические и научные тексты на английском и азербайджанском языках. Выясняется, что метафоризация может повлиять на языковую картину мира. Это явление в языке образует метафорические модели. На примерах выясняется роль разных дискурсов в процессах языка, разума и коммуникации.

A. Safarova

Discourse as a coherent text

Summary

In the article the existing investigations on the discourse is considered, and they are explained. Then notions on “discourse” and “metaphor”, metaphORIZATION, term concepts are explained. On the bases of English and Azerbaijani literary, publisistic and scientific texts, the phenomenon of metaphORIZATION, and the factors of its formulation in discourses are considered. It becomes clear that metaphORIZATION can influence on the language panorama of the world. This phenomenon creates metaphoric models in the language. The role of language, consciousness and discourses, taking place in communicative processes, are clarified on the bases of examples.

Redaksiyaya daxil olub: 06.05.2019